

บทคัดย่อ

การวิจัยครั้งนี้เป็นวิจัยท้องถิ่น เรื่อง โครงการศึกษารูปแบบการบริหารจัดการชมรมผู้สูงอายุ ตำบลศิระจรเข้ น้อย เพื่อพัฒนาคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ โดยการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน ตำบลศิระจรเข้ น้อย อ.บางเสาธง จังหวัดสมุทรปราการ มีวัตถุประสงค์เพื่อ ได้แก่ 1) เพื่อศึกษาทบทวนบทเรียนของชมรมผู้สูงอายุ ตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน 2) เพื่อศึกษาความคิดเห็นของผู้สูงอายุและคนในชุมชน 3) เพื่อศึกษาการมีส่วนร่วมของคนในชุมชน และ 4) เพื่อศึกษารูปแบบการบริหารจัดการชมรมผู้สูงอายุ

กระบวนการดำเนินการวิจัย ใช้การผสมผสานการวิจัยเชิงปฏิบัติการแบบมีส่วนร่วม (Participatory Action Research) ที่เน้นเพื่อแก้ไขปัญหาของด้านการบริหารของชมรมผู้สูงอายุ ประกอบด้วย การเก็บข้อมูลเชิงปริมาณ (Quantitative Research) เป็นข้อมูลเกี่ยวกับสถานการณ์ผู้สูงอายุ และการเก็บข้อมูลเชิงคุณภาพ (Qualitative Research) บทเรียน ความคิดเห็นความต้องการ การมีส่วนร่วมและรูปแบบการบริหาร **ประชากรงานวิจัย** ได้แก่ **ทีมวิจัยชุมชน** ที่มาจากภาคส่วนต่าง ๆ จำนวน 17 คน และ **แกนนำชุมชนและผู้สูงอายุ** กว่า 60 คน ผู้แทนผู้สูงอายุจาก 12 หมู่

ผลการศึกษา พบว่า

1. บทเรียนสถานการณ์ของชมรมผู้สูงอายุตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบัน

ชมรมผู้สูงอายุ ก่อตั้งมาแล้ว 6 ปี (2554-2561) ผลการศึกษาสามารถวิเคราะห์จุดอ่อน ปัจจัยท้าทาย จุดแข็งและโอกาส ดังนี้ **จุดอ่อนของชมรมฯ** คือ โครงสร้างการบริหารไม่ชัดเจน คณะกรรมการขาดการประชุมและวางแผน กรรมการสูงอายุมาก ขาดการนำข้อมูลปัญหาและความต้องการของผู้สูงอายุมาออกแบบกิจกรรมและโครงการ ขาดการสื่อสารและการวาระบให้ข้อมูลข่าวสารกับสมาชิกผู้สูงอายุและคณะกรรมการที่สำคัญมีคณะกรรมการทำงานอยู่ 5 คน จากกรรมการทั้งหมดกว่า 20 คน **ปัจจัยท้าทายของชมรมฯ** คือ ผู้สูงอายุไม่สามารถเดินทางมาร่วมกิจกรรมได้ด้วยตนเอง (เดินทางลำบาก ไม่มีคนมาส่ง ไม่มีคนเฝ้าบ้าน) และไม่เห็นประโยชน์ของการเข้าร่วมกิจกรรมชมรม ซึ่งมีผู้สูงอายุเข้าร่วมกิจกรรมน้อยประมาณจำนวน 60 คน จากผู้สูงอายุทั้งหมด 800 คน **จุดแข็งของชมรมฯ** คือ ประธานชมรมได้รับการยอมรับ เคารพยกย่องและการเงินเข้มแข็ง การดำเนินงานต่าง ๆ ทรัพยากรขาด กรรมการเหล่านี้ก็จะใช้ทรัพยากรของตนเองสนับสนุนการดำเนินกิจกรรม วัดอำนวยความสะดวกให้ใช้สถานที่จัดกิจกรรมและผู้สูงอายุชอบกิจกรรมปฏิบัติธรรม **โอกาสของชมรม** คือ ผู้สูงอายุส่วนใหญ่อยู่ในวัยติดสังคมร้อยละ 73 มีภูมิปัญญาด้านการเกษตรและยังประกอบอาชีพ มีหน่วยงานให้การสนับสนุนอย่างต่อเนื่องคือ อบต. และบริษัท BAFS

2. สถานการณ์และความคิดเห็นของผู้สูงอายุ

ผู้สูงอายุที่สำรวจส่วนใหญ่มีอายุในช่วง 60 - 69 ปี มีภาวะร่างกายที่ดูแข็งแรงช่วยเหลือตัวเองได้ มีโรคประจำตัวที่ผู้สูงอายุเป็นมากที่สุด 5 อันดับได้แก่ ความดันโลหิตสูง สายตามัว ฟัน(การเคี้ยวอาหารไม่ดี) ไขมันในเลือด และข้อเข่าเสื่อม และส่วนใหญ่อยู่อาศัยในบ้านของตนเองไม่มีอาชีพถึงร้อยละ 46.8 ส่วนใหญ่มีรายได้จากเบี้ยยังชีพมากถึงร้อยละ 79.4 ค่าใช้จ่ายส่วนใหญ่เป็นค่าอาหารร้อยละ 84 นอกจากนี้ยังมีค่าใช้จ่ายเป็นค่ารักษาพยาบาลร้อยละ 54.5 และชำระหนี้ร้อยละ 11.4 และในจำนวนนี้ผู้สูงอายุมีรายได้ไม่เพียงพอร้อยละ 42.7

ด้านการเข้าถึงสวัสดิการรักษายาพบว่า ผู้สูงอายุส่วนใหญ่ใช้สิทธิบัตรทอง ร้อยละ 75.5 โดยสถานพยาบาลที่ใช้บริการเป็นของรัฐใกล้บ้านสุขภาพใจของผู้สูงอายุส่วนใหญ่มีสุขภาพใจดี ร้อยละ 78.3 และผู้สูงอายุร้อยละ 15 ที่มีความกังวลใจเรื่องการเจ็บป่วย รายได้ และลูกหลาน กิจกรรมหรืองานอดิเรกของผู้สูงอายุส่วนใหญ่ดูโทรทัศน์ร้อยละ 77.7 และปลูกต้นไม้ร้อยละ 63.1 และส่วนใหญ่อยู่อาศัยในบ้านของตนเองจึงมีพื้นที่ในการปลูกต้นไม้ และชอบฟังวิทยุ เลี้ยงหลานและทำอาหาร/ทำขนม มีค่าร้อยละที่ใกล้เคียงกันคือประมาณร้อยละ 20

กิจกรรมที่ชมรมที่ผู้สูงอายุชอบมากที่สุด คือ กิจกรรมการฝึกปฏิบัติธรรม (นั่งสมาธิ บรรยายธรรม) ร้อยละ 28.9 รองลงไปคือการสอนกิจกรรมต่าง ๆ ที่ผู้สูงอายุสนใจและนำกลับไปทำที่บ้านได้ การทำอาชีพเสริมที่ชมรมเพื่อหารายได้ให้ผู้สูงอายุ ซึ่งสอดคล้องกับข้อมูลที่ระบุผู้สูงอายุยังมีช่วงอายุที่ร่างกายยังแข็งแรงเดินช่วยเหลือตัวเองได้ ส่วนใหญ่มีรายได้จากเบี้ยยังชีพและบางส่วนมีรายได้ไม่เพียงพอ บางส่วนมีความกังวลใจเรื่องการเจ็บป่วย รายได้ และลูกหลาน ส่วนข้อเสนอแนะรูปแบบการจัดกิจกรรมต่อชมรมคือ ควรมีรูปแบบกิจกรรมที่หลากหลายตรงกับความต้องการของผู้สูงอายุ โดยในกรณีที่จะต้องมาร่วมกิจกรรมที่ชมรมจัดเดือนละ 1 ครั้งนั้น ชมรมควรมีระบบช่วยเหลือเรื่องรถรับส่งเพื่อไปร่วมกิจกรรมที่ชมรมฯ ที่ตั้งอยู่ทั่วหัวคู้ นอกจากนี้ได้เสนอแนะการทำกิจกรรมที่พื้นที่ที่อยากให้ทำเพิ่มเติม ได้แก่ การพาหมอบไปเยี่ยมผู้สูงอายุ อยากให้มีการลงเยี่ยมที่บ้านเพื่อแนะนำเรื่องการดูแลสุขภาพหรือแนะนำลูกหลานให้ดูแลผู้สูงอายุ การให้มีจุดออกกำลังกายในพื้นที่หรือตั้งเครื่องออกกำลังกาย นอกจากนี้มีข้อเสนอที่น่าสนใจมากกว่า “อยากให้มีคนใกล้กัน ต้องดูแลกัน” ก่อนจะให้คนกลุ่มอื่น ๆ เข้ามาดูแลบริการด้านสุขภาพ รวมถึงเพิ่มกองทุนสำหรับการไปเยี่ยมบ้านผู้สูงอายุ

3. การมีส่วนร่วมของคนในชุมชนกับชมรมผู้สูงอายุ

1) การมีส่วนร่วมในการแก้ไขปัญหาการบริหารชุมชนผู้สูงอายุ คือ มีผู้ตัดสินใจเป็นเจ้าของปัญหาและเข้าร่วมเป็นทีมวิจัยครั้งนี้ จำนวน 17 คน ประกอบด้วยผู้แทนขององค์กรในชุมชนและภายนอก ได้แก่ ชมรมผู้สูงอายุ 2 คน ไวยาวัจกรวัดหัวคู้ 1 คน ไวยาวัจกรวัดปากคลองมอญ 1 คน อสม. 2 คน รพสต. 1 คน อบต. 3 คน และ จาก มฉก. อาจารย์ 7 คน (อาจารย์ 6 คนและเจ้าหน้าที่วิชาการ 1 คน) ผ่านการประชุมประจำเดือนและการวางแผนการทำงานตามขั้นตอนที่กำหนดอย่างต่อเนื่องร่วมกัน

2) การมีส่วนร่วมของภาคส่วนต่าง ๆ ที่นอกเหนือจากทีมวิจัยท้องถิ่น ได้แก่ (1) กลุ่มผู้สูงอายุสมาชิกในครอบครัว เมื่อดำเนินการวิจัยแล้วผู้สูงอายุสมัครเข้าเป็นสมาชิกชมรมผู้สูงอายุเพิ่มขึ้น และได้รับประโยชน์จากกิจกรรมทดลองของงานวิจัย เช่น กิจกรรมการเยี่ยมบ้าน กิจกรรมผู้สูงอายุสัญจรเข้าไปหาผู้สูงอายุในชุมชน (3) ผู้นำและผู้แทนองค์กรทั้งภายในและภายนอกชุมชนได้ผ่านกระบวนการการพูดคุยสัมภาษณ์เชิงลึก และการรับฟังการคืนข้อมูลแก่ชุมชนในเวทีใหญ่ การระดมความเห็นในการกำหนดรูปแบบการบริหารชมรมรูปแบบใหม่ และการทดลองทำกิจกรรม ได้สร้างความร่วมมือในทีมวิจัยและภาคส่วนต่าง ๆ ดำเนินการในการบริหารจัดการชมรมรูปแบบใหม่ ซึ่งมีองค์ประกอบส่วนใหญ่เป็น อสม. รองลงไปเป็นกลุ่มสมาชิก อบต. ผู้ใหญ่บ้าน ผู้ช่วยผู้ใหญ่ และผู้นำธรรมชาติ เข้าร่วม เป็นกรรมการชมรมชุดใหม่ ประกอบด้วย 1) ประธาน 2) รองประธาน 3 ฝ่าย 3) ผู้ช่วยรองประธาน 3 ฝ่าย 4) ผู้จัดการกลาง 5) ผู้ประสานงานระดับพื้นที่ 3 ฝ่าย 6) เลขานุการ และผู้ช่วยเลขานุการ 7) เจริญญิก 8) คณะกรรมการประจำหมู่ 12 หมู่ เฉลี่ยหมู่ละ 5 คน

4. รูปแบบการบริหารจัดการชมรมแบบมีส่วนร่วม

รูปแบบการบริหารจัดการชมรมผู้สูงอายุตำบลศีรษะจะเข้้น้อย คือ ชมรมผู้สูงอายุฯ ได้ปรับปรุงรูปแบบการบริหารจัดการเป็นแบบมีส่วนร่วมมีส่วนของสมาชิกและชุมชน มีการเปลี่ยนแปลงไปในทางที่ดีขึ้น ดังนี้ 1) การบริหารทรัพยากร 4 Ms (1) การบริหารคน ได้ปรับเปลี่ยนให้มีคณะกรรมการ 3 ชุดที่สัมพันธ์กัน คือ คณะกรรมการที่ปรึกษาประกอบด้วยผู้บริหาร อบต. ผู้เชี่ยวชาญภายนอก และนักวิชาการ คณะกรรมการกลางทำหน้าที่บริหารชมรมระดับตำบล และคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน 12 หมู่ เฉลี่ยหมู่ละ 5 คน ซึ่ง ประธานคณะกรรมการระดับหมู่บ้านจะมาร่วมเป็นหนึ่งในคณะกรรมการกลางด้วย และกรรมการชุดนี้ได้มีการประชุม วางแผน ติดตามประเมินผล และถอดบทเรียนกันอย่างต่อเนื่อง (2) การบริหารเงินมีแหล่งรายชมรมผู้สูงอายุได้มีแหล่งรายได้เพิ่มขึ้นจากเดิมคือการได้รับอนุมัติให้ดำเนินโครงการต่าง ๆ เงินค่าสมัครสมาชิก ทำของขาย ส่วนที่เพิ่มขึ้นจากหลังจากการทำวิจัยคือ การขึ้นค่าสมาชิกจาก 100 บาท เป็น 150 บาทต่อคน และมีเงินบริจาคจากภาคส่วนต่าง ๆ เพิ่มขึ้น (3) การบริหารวัสดุสิ่งของ

เดิม ชมรมผู้สูงอายุฯ ได้รับความอนุเคราะห์จากวัดหัวคู้ให้ใช้สถานที่ในการจัดกิจกรรมต่าง ๆ แต่ในระหว่างการทำวิจัยและสิ้นการทำวิจัยแล้วชมรมได้มีสถานที่ในการทำกิจกรรมเพิ่มขึ้นจากเดิม คือ ชมรมสามารถจัดกิจกรรมสัญจรไปสถานที่ต่าง ๆ ในตำบลมากขึ้น ได้แก่ วัดปากคลองมอญ โรงเรียนวัดหัวคู้ บ้านก้านนรพศ. ที่ทำการ อบต. เป็นต้น นอกจากนี้เมื่อสิ้นสุดโครงการวิจัย นายกองค์การบริหารส่วนตำบลได้มอบที่ดินให้กับชมรมผู้สูงอายุ จำนวน 1 ไร่ เพื่อทำกิจกรรมตามความประสงค์ของชมรม และจัดแบ่งพื้นที่ ณ ที่ทำการใหม่ ของ อบต. ให้เป็นที่ทำการและจัดกิจกรรมของชมรมผู้สูงอายุต่อไป (4) ด้านการจัดการ ก่อนการวิจัยกรรมการ 5 คน ทำงานโดยประธานได้รับการยอมรับจากชุมชน และการสนับสนุนจากกองสวัสดิการ ของ อบต. แต่เป็นงานที่หนักเพราะกองสวัสดิการก็มีภาระงานมาก กรรมการก็มีจำนวนน้อยและสูงวัย เมื่อทำการวิจัย ชมรมได้มีการวางกฎระเบียบของชมรมในการบริหารจัดการที่ชัดเจน ทำให้มีการบริหารจัดการมีระบบอย่างมีส่วนร่วมมากขึ้น ทั้งจากกรรมการกลางไปสู่กรรมการประจำหมู่บ้านและจากกรรมการหมู่บ้านไปสู่กรรมการกลาง 2) กระบวนการบริหารจัดการ คือ (1) การวางแผนเดิมชมรมดำเนินกิจกรรมโดยขาดการวางแผน ติดตามและประเมินผลเมื่อดำเนินการวิจัยชมรมได้มีการวางแผนงานประจำปีที่ชัดเจนเป็นรูปธรรมร่วมกัน (2) **การจัดองค์การ ก่อนการวิจัย** มีกลุ่มทำงานคือ ประธานชมรม รองประธาน เลขานุการ และเหรัญญิก แต่การทำวิจัยทำให้มีการจัดองค์การให้มีการเพิ่มจำนวนคนทำงานและขยายเครือข่ายการทำงานที่สัมพันธ์กันคือ ที่ปรึกษา คณะกรรมการกลาง และคณะกรรมการระดับหมู่บ้าน และเป็นเครือข่ายกับองค์กรอื่น ๆ ทั้งในและนอกชุมชน (3) **การบังคับบัญชาและการประสานงาน** เดิมชมรมขาดการบังคับบัญชาและขาดระบบการประสานงาน ทำให้การติดต่อสื่อสารขาดประสิทธิภาพและคาดเคลื่อนบ่อยครั้ง เมื่อทำวิจัยชมรมได้แต่งตั้งให้กรรมการที่ยังแข็งแรงและเข้มแข็งให้ทำหน้าที่เป็นผู้จัดการ 1 คน และเลขานุการ 1 คน ให้ทำหน้าที่ประสานและสั่งการการขับเคลื่อนงานให้เป็นไปในทิศทางเดียวกันตามเป้าหมายและแผนของชมรมช่วยเหลือประธานชมรมที่สูงวัยมากแล้ว (4) **การควบคุม** เดิมไม่มีการประชุมวางแผน กำกับติดตามผลการทำงานใด ๆ เมื่อทำวิจัยและสิ้นสุดการวิจัย ชมรมได้มีการประชุมกำกับติดตามงาน และถอดบทเรียนหลังการทำงานอย่างต่อเนื่องเฉลี่ยเดือนละ 1 ครั้ง ควบคู่กับการติดตามทางโทรศัพท์ และการสื่อสารทางไลน์ทั้งในรูปของกลุ่มและส่วนตัว

ข้อเสนอแนะ 1) การพัฒนาความเข้มแข็งของชมรมผู้สูงอายุศีรษะจรเข้น้อย (1) พัฒนา กระบวนการบริหารจัดการชมรมด้วยการทบทวนการดำเนินงาน วางแผนกิจกรรม/โครงการ ดำเนินการติดตามและประเมินผล (2) พัฒนาหน่วยบริหารให้เข้มแข็งเพิ่มขึ้นด้วยการสร้างคนรุ่นใหม่ให้เข้ามามีบทบาทในการบริหารจัดการชมรม พัฒนาการบริหารจัดการระบบทุนและการเงินให้มีความมั่นคงและเพียงพอต่อการดำเนินการอย่างต่อเนื่อง 2) **การพัฒนาเชิงนโยบายในพื้นที่** หน่วยงานภาคีต่าง ควร

บูรณาการความร่วมมือทั้งด้านทรัพยากรคน เงิน ทุน วัสดุอุปกรณ์ และการส่งเสริมคุณภาพชีวิตผู้สูงอายุ ให้เป็นไปในทิศทางเดียวกัน บนพื้นฐานสถานการณ์และความต้องการของผู้สูงอายุ **3) การพัฒนา**
งานวิจัยเชิงปฏิบัติการในพื้นที่ (1) ศึกษารูปแบบการจัดการอาสาสมัครและการจัดบริการส่งเสริม
 คุณภาพชีวิตผู้สูงอายุตามบ้าน (2) ศึกษาแบบการใช้งานอติเรกเพื่อป้องกันภาวะซึมเศร้าในวัยผู้สูงอายุ
 (3) การพัฒนารูปแบบความเข้มแข็งความสัมพันธ์ของผู้สูงอายุในละแวกบ้านเดียวกันเพื่อส่งเสริมสุขภาพ
 กายใจ (4) การพัฒนารูปแบบการเฝ้าระวังความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินของผู้สูงอายุในชุมชน